

ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΣΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Συμπληρωματικό Υλικό Μελέτης

**Οι πηγές της Ιστορίας και η
αξιοποίησή τους**

ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ: Ιστορία

«Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα Προγράμματα Σπουδών και το εκπαιδευτικό υλικό Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης»
με κωδικό ΟΠΣ (MIS) 5035542, στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
«Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
2014-2020»

Οι πηγές της Ιστορίας και η αξιοποίησή τους Συμπληρωματικό Υλικό μελέτης

Αντώνης Ν. Μαστραπάς, δ.φ.

Με τον όρο *πηγές* της Ιστορίας προσδιορίζουμε γενικότερα οτιδήποτε θα ήταν δυνατό να μας δώσει πληροφορίες για το παρελθόν. Αν λάβουμε, ωστόσο, υπόψη μας την απόσταση, χρονική και πολιτισμική, η οποία μας χωρίζει από την εποχή που εξετάζουμε, μπορούμε εξ αρχής να επιστημόνουμε τη δυσκολία που ενέχει ο προσδιορισμός του υλικού το οποίο θεωρείται ως πηγή. Είναι βέβαιο ότι οι πληροφορίες που έχουν φθάσει μέχρι τις ημέρες μας για οποιαδήποτε εποχή είναι περιορισμένες, αποσπασματικές και εν μέρει φορτισμένες από την παρέμβαση των ανθρώπων που συνετέλεσαν εκούσια ή ακούσια στη διατήρησή τους.

Πολλοί θεωρητικοί της Ιστορίας προσδιορίζουν την έννοια της ιστορικής πηγής χρησιμοποιώντας τον όρο *τεκμήριο*, ο οποίος όμως προϋποθέτει τη διαδικασία της κριτικής αντιμετώπισής της. Το τεκμήριο υφίσταται ύστερα από αναζήτηση και επιλογή. Είναι αναγκαίο βέβαια να προσδιοριστεί από τον ιστορικό τι θεωρεί κάθε φορά ως τεκμήριο και τι απορρίπτει από το ανεπεξέργαστο σύνολο των πληροφοριών που διαθέτει.

Πάντως, για τον προσδιορισμό της έννοιας της ιστορικής πηγής είναι αναγκαία η διάκριση μεταξύ των *τεκμηρίων* και της *μνήμης*, όλου δηλαδή του πληροφοριακού υλικού που έχουμε στη διάθεσή μας. Τα τεκμήρια αποτελούν το απόσταγμα της διήθησης του υλικού που κουβαλά η μνήμη των ανθρώπων. Αντίθετα, η μνήμη είναι το διακύβευμα των «ισχυρών» κάθε εποχής, που χειραγωγείται εύκολα και εξυπηρετεί συμφέροντα ατομικά ή συλλογικά. Η Ιστορία μέσω των πηγών συμβάλλει στην αποκατάσταση των σφαλμάτων της μνήμης, είτε αυτή νοείται ως προφορική παράδοση, είτε ως καταγεγραμμένη πληροφορία. Βασίζεται πρωτίστως στα τεκμήρια γιατί προσδοκά την αλήθεια, την οποία και υπηρετεί.

Ο αγώνας του ιστορικού για την αλήθεια, αυτό δηλαδή που θα αποκαλούσαμε ορθότερα «αμεροληψία» του ιστορικού, δεν συνεπάγεται την αντικειμενικότητα της ιστορικής γραφής και πολύ περισσότερο δεν ταυτίζεται με αυτή. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι κύριο αίτημα των συγγραφέων της αρχαιότητας ήταν η αναζήτηση και η καταγραφή της αλήθειας. Αυτό επιχειρεί πρώτος ο Θουκυδίδης, όταν εξηγεί ότι «*Για τα γεγονότα του πολέμου δεν θέλησα ν' αρκεσθώ σε πληροφορίες του πρώτου τυχόντος ούτε στην προσωπική μου αντίληψη και μόνο, αλλά έκανα προσεκτική έρευνα και για τα γεγονότα στα οποία ήμουν παρών και για τα όσα μου ανέφεραν άλλοι*». Την αλήθεια ως κύριο χαρακτηριστικό της Ιστορίας

θεωρεί ο Πολύβιος, όταν επισημαίνει ότι «Όπως ακριβώς, εάν χαθεί η όραση ενός ζώου, γίνεται άχρηστο τούτο στο σύνολό του, έτσι και αν από την ιστορία αφαιρέσουμε την αλήθεια, τι απομένει δεν είναι παρά ένα διήγημα χωρίς ωφέλεια», αλλά και ο Κικέρων με τη ρητορική ερώτησή του «Ποιος αγνοεί πως ο πρώτος νόμος της ιστορίας είναι να μην τολμά να λέει ψέματα; Έπειτα να τολμά να λέει όλα όσα είναι αλήθεια». Ο Λουκιανός, τέλος, σ' ένα δοκίμιό του στο οποίο ασχολείται με τη μέθοδο ιστορικής συγγραφής, περιγράφει το πρότυπο του ιστορικού με τα ακόλουθα λόγια: «Τέτοιος λοιπόν θα πρέπει να είναι ο συγγραφέας (ο ιστορικός), δηλαδή άφοβος, υπεράνω χρημάτων, ελεύθερος, φίλος της ελευθερίας του λόγου και της αλήθειας, όπως ο θεατρικός συγγραφέας κωμωδιών ο οποίος λέει τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη, χωρίς να αποδίδει κάτι (σε κάποιον) από μίσος ή φιλία και χωρίς να δείχνει μικροψυχία ή συμπόνια ή ντροπή ή αμείλικτη διάθεση, να είναι δίκαιος, ευνοϊκά διατεθειμένος προς όλους γενικά μέχρι το σημείο να μην αποδώσει κάτι περισσότερο από αυτό που αρμόζει στη μία ή την άλλη πλευρά». Είναι προφανές ότι το πορτρέτο του ιστορικού κατά τον Λουκιανό χαρακτηρίζεται από την αμεροληψία. Θεωρούμε, ωστόσο, αναγκαίο στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι η ιδιότητα της αμεροληψίας δεν πρέπει να συγχέεται με την αντικειμενικότητα, μία ιδιότητα η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί. Η Ιστορία δεν είναι δυνατό να γίνει αντικειμενική. Η υποκειμενικότητα στο ιστοριογραφικό έργο είναι αναπόφευκτη, η παρέμβαση του ιστορικού στις πηγές και η επιλογή του υλικού που θεωρεί αυτός κατάλληλο για την έρευνά του αποτελούν στοιχεία αναίρεσης της αντικειμενικότητας.

Άμεσα συνδεδεμένος με την ιστορική πηγή είναι ο ιστορικός, ο μελετητής του παρελθόντος, του οποίου ο ρόλος προσδιορίζεται μέσω τεσσάρων σταδίων εργασίας: της αναζήτησης των πηγών, της κριτικής προσέγγισής τους, της ερμηνείας του υλικού που διαθέτει και της παραγωγής ιστορικού λόγου, δηλαδή της δημιουργίας ιστορικού δοκιμίου. Τα δύο πρώτα στάδια αφορούν την ιστορική έρευνα, τα δύο επόμενα την ιστορική σύνθεση.

Σήμερα τα ιστορικά ενδιαφέροντα και κατά συνέπεια ο τρόπος θεώρησης του παρελθόντος έχει μεταβληθεί. Η σύγχρονη ιστοριογραφία δεν απορρίπτει την αφήγηση, αντίθετα την θεωρεί μέρος της ιστορικής συγγραφής και της διδακτικής του μαθήματος της ιστορίας, συγχρόνως δεν απορρίπτει κανέναν απ' όλους τους άλλους τρόπους μελέτης και ανάλυσης του παρελθόντος. Σύμφωνα με την άποψη του F. Braudel «ιστορία είναι το άθροισμα όλων των δυνατών ιστοριών, ένα σύνολο από τεχνικές και απόψεις του χτες, του σήμερα, του αύριο». Θα μπορούσαμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι η σύγχρονη ιστοριογραφία συνδυάζει όλες τις ιστοριογραφικές τάσεις – θεωρίες και πρακτικές των ιστορικών σχολών – αρχής γενομένης το 19^ο αιώνα, από τη σχολή του θετικισμού, που είχε συμβαντολογική θεώρηση του παρελθόντος, μέχρι και τις ημέρες μας, που διερευνάται, μεταξύ των άλλων, η σχέση ανάμεσα στις μεθόδους της λογοτεχνικής κριτικής και της ιστορικής επιστήμης (σχολή του νέου ιστορισμού).

Ωστόσο, ο απόλυτος σχετικισμός των πηγών καταργεί ουσιαστικά τη διαφορετική αξία που έχουν οι πηγές ως εργαλεία προσέγγισης του παρελθόντος, ναρκοθετεί την κριτική τους προσέγγιση και τη διάκρισή τους σε πρωτογενείς και δευτερογενείς, σε άμεσες και έμμεσες. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η κατηγοριοποίηση των πηγών.

Η κατάταξη των πηγών

Οι πηγές διακρίνονται αφενός σε *πρωτογενείς* και *δευτερογενείς*, ανάλογα με τη χρονική απόσταση που έχουν από το αντικείμενο διαπραγματεύσεώς τους, και αφετέρου σε *άμεσες* και *έμμεσες* ανάλογα με τη χρήση τους.

Πρωτογενής ονομάζεται η πηγή η οποία είναι σύγχρονη με την εποχή που ερευνά ο ιστορικός. **Δευτερογενής** είναι η πηγή που δημιουργήθηκε μετά από την εποχή στην οποία αναφέρεται, στην πραγματικότητα πρόκειται για ερμηνεία ή για αναθεώρηση των απόψεων προηγούμενων πηγών. Υπ' αυτή την έννοια το έργο του ιστορικού κάθε φορά προσδιορίζεται ως η προσπάθειά του να μετατρέψει το υλικό των πρωτογενών πηγών σε «τελικό προϊόν», δηλαδή σε δευτερογενείς πηγές. Οι δευτερογενείς πηγές με τη σειρά τους αποτελούν τη βιβλιογραφία που θα χρησιμοποιηθεί όχι μόνο από τους ερευνητές-ιστορικούς, αλλά και από τους μη ειδικούς, το ευρύ κοινό.

Η διάκριση σε άμεσες και έμμεσες βασίζεται στον σκοπό της παραγωγής τους. **Άμεσες** θεωρούνται όλα τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος που κατασκευάστηκαν για να εξυπηρετήσουν συγκεκριμένους πρακτικούς σκοπούς, όπως τα οικοδομήματα, τα σκεύη, τα έργα τέχνης, ο οπλισμός, τα νομίσματα, οι σφραγίδες, οι επιγραφές και εν γένει ό,τι εύρημα φέρει στο φως του ήλιου η ανασκαφική σκαπάνη. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται και τα κείμενα εκείνα που γράφτηκαν για να υπηρετήσουν τις σχέσεις μεταξύ των πολιτών και τις σχέσεις των πολιτών με το κράτος, όπως είναι δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα, νόμοι, συνθήκες, επιστολές, οι πολιτικοί λόγοι κ.ά. Είναι προφανές ότι πρόκειται για κείμενα που σώθηκαν αυτούσια ως επιγραφές ή γραμμένα σε παπύρους.

Έμμεσες πηγές είναι εκείνες που δημιουργήθηκαν με την πρόθεση να δώσουν πληροφορίες για κάποια εποχή, όπως οι μύθοι, οι παραδόσεις, τα ιστοριογραφικά κείμενα, τα απομνημονεύματα, οι «βίοι», ή εκείνες που ακούσια παρέχουν ειδήσεις για το παρελθόν, όπως συμβαίνει με τα λογοτεχνικά έργα, τους ρητορικούς λόγους, τις πολιτικές πραγματείες, τα φιλοσοφικά πονήματα, τα περιηγητικού και γεωγραφικού περιεχομένου κείμενα κ.ά.

Ωστόσο, η **διάκριση αυτή σε άμεσες και έμμεσες πηγές δεν μπορεί να έχει καθολική ισχύ**, δηλαδή οι πηγές λειτουργούν κατά περίπτωση, άλλοτε ως άμεσες και άλλοτε ως έμμεσες πηγές πληροφόρησης. Ο χαρακτήρας τους προφανώς εξαρτάται από το αντικείμενο της έρευνας του ιστορικού. Τα υλικά κατάλοιπα της αρχαιότητας μπορεί να παρέχουν άμεση πληροφόρηση για την εποχή που κατασκευάστηκαν, όσον αφορά τα υλικά και τον τρόπο της κατασκευής τους, τη λειτουργικότητά τους· οι ερμηνείες όμως που δίνονται από τους αρχαιολόγους σχετικά με αυτά και με την κοινωνία που τα «δημιούργησε» αποτελούν έμμεσο υλικό πληροφόρησης για τον ιστορικό. Το ίδιο ισχύει για τα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία είναι έμμεση πηγή πληροφόρησης για την εποχή στην οποία αναφέρονται, εντούτοις αποτελούν άμεση πηγή, όσον αφορά τον τρόπο γραφής, τη συγγραφική σκέψη ακόμα τις ιδέες της εποχής που γράφτηκαν. Είναι προφανές ότι οποιαδήποτε πηγή μπορεί να αξιοποιηθεί κατά περίπτωση ως άμεση ή έμμεση, ανάλογα με το είδος των πληροφοριών που παρέχει και το αντικείμενο της μελέτης του ιστορικού.

Οι πληροφορίες, που έχει στη διάθεσή του ο ιστορικός-ερευνητής είναι περιορισμένες, αποσπασματικές και φορτισμένες από την παρέμβαση των ανθρώπων που συνετέλεσαν εκούσια ή ακούσια στη διατήρησή τους. Ακόμη και η πρωτογενής πληροφορία έχει δεχτεί διαμεσολάβηση, δηλαδή έχει δεχτεί την εκούσια ή ακούσια παρέμβαση κάποιου παράγοντα, όπως π.χ. συμβαίνει με τις ερμηνείες των αρχαιολόγων, όσον αφορά τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος, ή όπως συμβαίνει με την ένταξη ενός εγγράφου, μιας συνθήκης μέσα σε ιστοριογραφικό έργο κ.ά.

Ο ιστορικός καλείται κάθε φορά να αναζητήσει, μέσω άλλων πηγών, το εύρος και τις αιτίες της διαμεσολάβησης. Επομένως αναγκαία και αναπόδραστη προϋπόθεση πριν από την αξιοποίηση των πηγών είναι η αξιολόγησή τους, η διάκρισή τους σε πρωτογενείς και δευτερογενείς, σε άμεσες και έμμεσες.

Η φάση αυτή της ιστορικής έρευνας που αφορά την κριτική των πηγών δίνει τη δυνατότητα να ανιχνευθεί η αυθεντικότητα και η αξιοπιστία τους. Μέσω αυτής ουσιαστικά έχει επιχειρηθεί η κριτική αποτίμηση των ικανοτήτων και των επιδιώξεων των δημιουργών τους, των συγγραφέων κυρίως, σε ό,τι αφορά τις γραπτές μαρτυρίες.

Οι «πηγές της Ιστορίας» μιας εποχής λειτουργούν για τον ιστορικό όπως οι αρχαίες λέξεις που συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται σήμερα με διαφορετικό νόημα από το αρχικό τους. Είναι προφανές ότι για να υπάρχει σαφής αντίληψη του περιεχομένου, πρέπει να είναι γνωστό το αρχικό νόημα και οι αλλαγές που αυτό στην πορεία του χρόνου έχει υποστεί.

Επιδίωξη του έργου του ιστορικού είναι μέσα από την εμπειρία του παρελθόντος η κατανόηση του παρόντος και μέχρι ενός σημείου η διαμόρφωση του μέλλοντος. Σε καμία περίπτωση όμως επιδίωξη δεν μπορεί να αποτελεί η δημιουργία άποψης για το παρελθόν από τις εμπειρίες του παρόντος. Μια τέτοιου είδους αντιμετώπιση της ιστορίας κρύβει κινδύνους ιστορικών αναχρονισμών, προβολισμών του παρόντος στο παρελθόν με ερμηνείες εσφαλμένες. Τα ιστορικά φαινόμενα πρέπει να ερμηνεύονται στο πλαίσιο της εποχής που τα δημιούργησαν. Είναι προφανές πως ό,τι έχει σχέση με το παρελθόν είναι «αφηγηματοποιημένο». Ωστόσο, εάν η «αφηγηματοποίηση» δεν είναι επικυρωμένη από τα τεκμήρια της εποχής στην οποία αναφέρεται, τότε είναι ένα κείμενο που αφορά το παρόν και όχι το παρελθόν, ένα κείμενο που εξυπηρετεί σκοπιμότητες και πολιτικές. Οι διαφορετικές αλήθειες των ιστοριογράφων δεν είναι δυνατό να αναιρέσουν την πραγματικότητα, ό,τι έχει συμβεί είναι γεγονός ακόμα και αν μας είναι άγνωστο. Στο ερώτημα εάν υπάρχει ιστορική αλήθεια, η έρευνα των ιστορικών απαντά πως η ιστορία γράφεται με κύριο στόχο την αναζήτηση και την προσέγγιση της ιστορικής πραγματικότητας. Το εγχείρημα αυτό καθιστά προφανή τη σημασία των πηγών αλλά και τη διαδικασία της αξιοποίησής τους.

Η σχολική ιστοριογραφία και η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των πηγών

Η σχολική ιστοριογραφία έχει επηρεαστεί από τις σύγχρονες ιστοριογραφικές τάσεις. Είναι πλέον στις μεθόδους της *πλουραλιστική* και *εκλεκτιστική* στις πρακτικές της. Η ποικιλία των μεθόδων και των τεχνικών που χρησιμοποιεί για την προσέγγιση του παρελθόντος, παλαιών και νέων, – όπως είναι η αξιοποίηση των παραθεμάτων, η «ανάγνωση» και η ερμηνεία εικόνων, η αφήγηση, η ανάλυση, η σύνθεση και η σύγκριση ιστορικών φαινομένων, η εφαρμογή των μέσων της μουσειοπαιδαγωγικής, οι μέθοδοι και οι γνώσεις της αρχαιολογίας, η έρευνα της τοπικής ιστορίας, η διαθεματική προσέγγιση ιστορικών ζητημάτων κ.ά. – επιτρέπει στον συγγραφέα του σχολικού εγχειριδίου και στον «δάσκαλο» την επιλογή ενός συνδυασμού μεθόδων βάσει των οποίων θα υπηρετήσει κάθε φορά τους στόχους που θέτει.

Οι παράμετροι που επηρεάζουν την επιλογή ιδιαίτερα των μεθόδων διδασκαλίας δεν είναι μόνο η επίτευξη των στόχων, αλλά και άλλοι παράγοντες, όπως η υλικοτεχνική υποδομή, οι δυνατότητες του καθηγητή, το επίπεδο των μαθητών, το ωρολόγιο πρόγραμμα κ.ά., αλλά κυρίως το σχολικό εγχειρίδιο. Σήμερα, η ελληνική σχολική πραγματικότητα έχοντας μπροστά της τις εμπειρίες του παρελθόντος αλλά και τις καινούργιες εκπαιδευτικές ανάγκες σε ό,τι αφορά το μάθημα της Ιστορίας είναι υποχρεωμένη να προσαρμοστεί στα σύγχρονα δεδομένα.

Στην επίτευξη των σκοπών δεν συμβάλλει μόνο το περιεχόμενο των ιστορικών γνώσεων που παρέχει το εγχειρίδιο Ιστορίας αλλά και άλλοι παράγοντες που λειτουργούν καθοριστικά στη διαμόρφωσή του, όπως

είναι η εικονογράφηση, τα παραθέματα και οι ασκήσεις ή οι δραστηριότητες. Οι παράγοντες αυτοί λειτουργούν συμπληρωματικά προς το γνωστικό αντικείμενο και βοηθητικά όσον αφορά την εμπέδωσή του από το μαθητή. Αποτελούν, χωρίς αμφιβολία, αναπόσπαστο μέρος της γνώσης που καλείται να προσεγγίσει ο μαθητής.

Η διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας δεν αποκλείει την αφήγηση, δεν μπορεί όμως να περιορίζεται μόνο σε αυτή, απαραίτητο είναι να εφαρμόζονται και άλλες διδακτικές μέθοδοι, όπως ο κατευθυνόμενος διάλογος και η διερεύνηση. Η διερευνητική μέθοδος όχι μόνο επικυρώνει στη σκέψη των μαθητών τη λειτουργία της Ιστορίας ως επιστήμης, αλλά και τους οδηγεί σε προσωπική επαφή με τα τεκμήρια του γνωστικού αντικειμένου, δηλαδή τις πηγές. Ωστόσο, σήμερα η χρήση των πηγών γίνεται με τέτοιο τρόπο που απαξιώνει το ρόλο τους ως παιδαγωγικής μεθόδου αφενός και ως εργαλείου της επιστήμης της Ιστορίας αφετέρου. Έτσι καθίσταται αναγκαίος ο επαναπροσδιορισμός ή καλύτερα ο σαφής προσδιορισμός της αξιοποίησης των πηγών. Είναι απαραίτητο οι διδάσκοντες και οι διδασκόμενοι το μάθημα της Ιστορίας τόσο στο Γυμνάσιο, όσο και στο Λύκειο να έχουν περισσότερες γνώσεις για τη χρήση των πηγών. Να ισχύσουν δηλαδή όσα προαναφέραμε σχετικά με την κριτική προσέγγισή τους.

Αυτό που ονομάζουμε πηγή της Ιστορίας δεν είναι το απόσπασμα μόνο από ένα ευρύτερο κείμενο, ούτε μια εικόνα, ούτε ένας στατιστικός πίνακας που πρέπει να κατανοήσουμε το «φαινομενικό» τους περιεχόμενο και να το συνδυάσουμε με τις υπάρχουσες ιστορικές γνώσεις. Το οποιοδήποτε ιστορικό τεκμήριο ενέχει «θεωρία», δηλαδή είναι φορέας συνόλου πληροφοριών που δεν σχετίζονται με το περιεχόμενό του, αλλά με τη δημιουργία του και τους σκοπούς που υπηρετούσε αυτή. Αυτές οι γνώσεις καθώς και αρκετές άλλες που αφορούν τις πηγές θα πρέπει να είναι γνωστές πριν από τη χρήση τους. Γνωστός επίσης πρέπει να είναι και ο τρόπος προσέγγισης του περιεχομένου τους, δηλαδή ποιες μπορεί να είναι οι ερωτήσεις που θέτουμε για την ορθή αποκωδικοποίηση του περιεχομένου.

Αυτό πρέπει πρώτα να το κατανοήσει ο διδάσκων ή η διδάσκουσα και στη συνέχεια να γίνει κτήμα των μαθητών και των μαθητριών.

Η προσέγγιση των πηγών θα μπορούσε να επιχειρηθεί από τους μαθητές και τις μαθήτριες σε τέσσερα στάδια: την εξωκειμενική προσέγγιση, την κειμενική, τη διακειμενική και τη σύνθεση κειμένου. Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι στην προκειμένη περίπτωση ταυτίζουμε, θεωρούμε ότι κάθε πηγή, είτε πρόκειται για κείμενο είτε για εικόνα, λειτουργεί ως κείμενο που έχει το δικό του κώδικα «ανάγνωσης».

Πρώτη προσπάθεια είναι η **εξωκειμενική** προσέγγιση, δηλαδή η επισήμανση πληροφοριών πέρα από το περιεχόμενο της πηγής. Η αναφορά στην προέλευση της πηγής και στο δημιουργό της οδηγεί το μαθητή σε μία σειρά επισημάνσεων αναγκαίων για την περαιτέρω επεξεργασία της. Ο μαθητής τοποθετεί μέσω αυτής της διερεύνησης την πηγή στο πλαίσιο του χρόνου και του χώρου, απαντά στο πότε και στο πού. Αναγκαίο είναι να γνωρίζει πληροφορίες για το δημιουργό-συντάκτη της πηγής αλλά και για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τη δημιούργησε, ώστε να κατανοηθεί το περιεχόμενό της και να είναι ασφαλέστερα τα συμπεράσματα του.

Δέον να απαντηθούν ερωτήσεις όπως: Ποιος τη δημιούργησε; Γιατί τη δημιούργησε; Ποιους στόχους υπηρετεί η συγγραφή ή η δημιουργία της πηγής; Ποιες συνθήκες, κοινωνικές, πολιτιστικές ή άλλου είδους συνέβαλαν στη δημιουργία της και έχουν επηρεάσει το δημιουργό της;

Από την απάντηση αυτών των ερωτημάτων προσδιορίζει το είδος της πηγής και γνωρίζει πόσο αξιόπιστες είναι οι παρεχόμενες από αυτήν πληροφορίες. Η εξωκειμενική προσέγγιση των πηγών, ενώ είναι απαραίτητη, σήμερα δεν αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης των μαθητών.

Δεύτερη προσπάθεια είναι η **κειμενική** προσέγγιση, δηλαδή η επεξεργασία του περιεχομένου της πηγής. Ο μαθητής θα πρέπει καταρχάς να διακρίνει, όσον αφορά τα αποσπάσματα των κειμένων, το αφηγηματικό μέρος από την επιχειρηματολογία, την αντικειμενική περιγραφή από τις μυθοπλαστικές αφηγήσεις, τις απόψεις από τα συμπεράσματα, τις αιτίες από τα αποτελέσματα. Τέλος θα συγκεντρώσει τις κατάλληλες πληροφορίες, δηλαδή εκείνες που ανταποκρίνονται στο θέμα το οποίο έχει να επεξεργαστεί. Θα πρέπει επίσης να λάβει υπόψη του ότι οι ερμηνείες που θα δώσει θα πρέπει να βασίζονται κυρίως σε τεκμήρια της εποχής τους και όχι σε σύγχρονες-(σημερινές) αντιλήψεις. Εάν τα ιστορικά γεγονότα και τα ιστορικά φαινόμενα εξηγηθούν μόνο με σημερινά κριτήρια τότε υπάρχει ο φόβος να προκύψουν ιστορικά σφάλματα, ιστορικοί αναχρονισμοί. Για παράδειγμα η δουλεία στην αρχαία Αθήνα πρέπει να εξηγηθεί ως δημιούργημα της συγκεκριμένης κοινωνίας. Οι αντιλήψεις για τη δουλεία μεταβάλλονται μέσα στον χρόνο,

όπως μεταβάλλονται οι αντιλήψεις για όλα τα θέματα (βλ. για παράδειγμα το περιεχόμενο των όρων: βάρβαροι, ιμπεριαλισμός, αστική τάξη, έποικοι κ.ά.).

Κατ' αναλογία ο μαθητής μπορεί να προχωρήσει στην «ανάγνωση» των εικόνων, δηλαδή στην περιγραφή τους και στη συλλογή των σχετικών με το θέμα πληροφοριών που οι εικόνες παρέχουν. Τις περισσότερες φορές οι εικόνες λειτουργούν ως τεκμήρια της αφήγησης. Οι μαθητές επισημαίνουν τη διαλεκτική σχέση της εικόνας με την αφήγηση και συμπληρώνουν έτσι από μόνοι τους την αφήγηση. Είναι αλήθεια ότι σε αυτή την περίπτωση χρειάζεται μεγαλύτερη εξοικείωση των μαθητών με την προσέγγιση έργων τέχνης ή φωτογραφιών στις οποίες απαντώνται στιγμιότυπα της δραστηριότητας προσώπων⁴.

Τρίτη προσπάθεια είναι η **διακειμενική** προσέγγιση. Τόσο τα προεδρικά διατάγματα αξιολόγησης², όσο και οι σκοποί του μαθήματος αναφέρονται σε κριτική επεξεργασία των πηγών, σε συγκριτική μελέτη και συσχέτιση των παρεχόμενων πληροφοριών τους. Πρόκειται προφανώς για πιο σύνθετη επεξεργασία στην οποία πρέπει να ασκηθούν οι μαθητές, εργαζόμενοι με περισσότερα του ενός κείμενα. Μέσω της διακειμενικής προσέγγισης επιδιώκουμε την παράλληλη άσκηση των μαθητών σε περισσότερα του ενός κείμενα, στα οποία πρέπει να εντοπίσουν τα κοινά σημεία ή τις διαφορές τους. Μορφή διακειμενικής προσέγγισης αποτελεί και ο συνδυασμός των γνώσεων του σχολικού εγχειριδίου με την επιλογή των κατάλληλων χωρίων από αποσπάσματα κειμένων που τους παρέχονται προς επεξεργασία. Αυτή η τεχνική προσέγγισης των πηγών είναι ο συνηθισμένος τρόπος αξιολόγησης στις απολυτήριες γενικές εξετάσεις της Γ' Λυκείου.

Τέταρτη προσπάθεια και τελευταία αποτελεί η **σύνθεση κειμένου** σε δοκιμακό λόγο βάσει των πληροφοριών των πηγών. Η τελευταία φάση της εργασίας είναι η παραγωγή ενός νέου κειμένου-απάντησης. Από αυτή τη φάση κρίνεται συνολικά η επιτυχία ή μη των προσπαθειών του μαθητή. Από το κείμενο που θα παραγάγει διαφαίνονται οι γνώσεις του, η κριτική ικανότητα που διαθέτει, η ικανότητά του στην αφαίρεση των περιττών και στη σύνθεση των αναγκαίων και ακόμα η ικανότητα στο χειρισμό της ελληνικής γλώσσας. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η Ιστορία είναι και γλωσσικό μάθημα. Όσον αφορά την παραγωγή ιστορικού λόγου το πρόβλημα έγκειται στην ακρίβεια και στη σαφήνεια, στην οποία πρέπει να ασκούνται οι μαθητές.

Σήμερα, ο εκδημοκρατισμός της εκπαίδευσης και η διάδοση των ιστορικών γνώσεων με μέσα, όπως ο τύπος, η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, το διαδίκτυο, βοήθησαν στη διαφώτιση του πολίτη αλλά και του απέδειξαν ότι η ιστορία χρησιμοποιείται από την πολιτική. Ο μαθητής σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά είναι σε θέση να συνειδητοποιήσει αυτό που ένας σύγχρονος ιστορικός, ο Marc Ferro, ονόμασε *ιστορία υπό επιτήρηση*. Επειδή η Ιστορία έχει γίνει διακύβευμα, με συνέπεια η διδασκαλία της να είναι αντικείμενο αμφισβήτησης, η αποστολή του ιστορικού και του εκπαιδευτικού που διδάσκει το μάθημα της Ιστορίας, είναι η κριτική προσέγγιση του παρελθόντος, η διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης και η κατανόηση του παρελθόντος προς όφελος του παρόντος.